

فصلنامه علمی «پژوهش نامه نوین فقهی حقوقی زنان و خانواده»،

دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲، صص ۹۸-۱۱۵

مقاله علمی - پژوهشی

مشورت والدین در تربیت کودک، با محوریت آیه ائتمار بر اساس فقه تربیتی

سارا کمیجانی^۱

چکیده

امر مشورت، سنتی پسندیده و حائز اهمیت در اسلام است که توجه به جایگاه آن در حل مشکلات فردی و اجتماعی انسان ها، در محیط خانواده و جامعه، نقش بسزایی دارد. خانواده، اولین محیط تربیتی کودک از سوی والدین است و بدین جهت در تحقیق حاضر، موضوع « لزوم مشورت والدین با یکدیگر در امور تربیتی کودک، با محوریت آیه ائتمار» مورد بررسی قرار گرفته است. پدر و مادر با صحبت کردن و رعایت حال کودک، به سبکی مشترک در فرآیند تربیتی کودک می‌رسند. از جمله آیاتی که به مشورت والدین در امور تربیتی کودک، امر می‌کند، آیه ششم از سوره طلاق است. مشاوره و تبادل نظر در بین والدین، در سه محور، نحوه تعامل و رفتار والدین با یکدیگر، تاثیر آن بر تربیت کودک و بر محیط خانواده قابل تأمل است. پدر و مادر با برقراری مشاوره و گفتگویی سازنده بین خود و رعایت مصالحه در حق کودک، موجب افزایش محبت و جلب رضایت از یکدیگر می‌شوند و به دنبال آن، با ایجاد آگاهی و احترام به آراء یکدیگر نسبت به تربیت فرزند میتوانند محیطی آرام و مناسب در جهت ارتقاء کیفیت رشد جسمی، عاطفی، تربیتی و دینی کودک فراهم سازند.

واژگان کلیدی

مشورت، تربیت کودک، ائتمار، معروف

^۱ دانش آموخته سطح ۴ فقه خانواده، hossnainfo@yahoo.com

مقدمه

اسلام بیش از هر دینی به مشورت و تبادل نظر، به عنوان عامل اصلی در آگاه سازی، ایجاد الفت و استحکام خانواده، پافشاری کرده است. که به عنوان مهارت و ابزار مناسب برای برقراری ارتباط بین اعضای خانواده به ویژه زن و شوهر، است. از طرفی، اولین محیطی که انسان در آن رشد و تربیت می‌یابد، محیط خانواده است و سنگربانان این دژ مستحکم، والدین هستند. ایشان برای اداره و تربیت کودک خود، نیاز به راهنمایی و الگویی اسلامی دارند که با تمسک آیات و روایات و سیره پیامبر اکرم صلوات الله علیه وآله و ائمه علیهم السلام، پاسخی قابل اطمینان دریافت میکنند. از جمله امور مهمی که در قرآن کریم، مشهود و توصیه شده آیه ائتمار (طلاق، ۶) و امر به مشورت والدین در امور تربیتی کودک از جمله در مسئله رضاع است. هر چند که در آیه ائتمار، تجلی این سازش و قبول مشورت بین والدین، در بحث رضاع و شیردادن کودک مطرح شده است اما این مهم، به عنوان مصداقی از امور مهم تربیتی کودک، و از باب مثال مطرح شده است و آنچه حائز اهمیت است رعایت مصلحت کودک و گذشت و سازش پدر و مادر در مسئله تربیت کودک است.

در همین راستا، با جستجو در منابع دینی و با روشی تحلیلی، ابتدا آثار مشورت والدین در نحوه تعامل و رفتار والدین با یکدیگر تبیین می‌شود و در ادامه تأثیر مشاوره پدر و مادر بر نحوه تربیت کودک و کنترل یکدیگر در میزان محبت بر کودک، بیان می‌گردد. در مرحله بعدی نتایجی که شور و مشورت، بر محیط خانواده، در فراهم نمودن زمینه های تربیتی، عاطفی، رشد جسمی و دینی کودک می‌گذارد، مورد بررسی قرار می‌گردد. در خاتمه نیز به مصادیقی مهم از امور تربیتی کودک در سایه سار مشورت والدین مانند بارداری، نامگذاری کودک، رضاع و ... اشاره می‌شود.

مفهوم شناسی

مشورت: کلمه ای عربی است که ریشه ی آن « شین، واو و راء» است (ابن فارس، ۱۴۲۲ق، ص ۵۱۹). به بیرون آوردن عسل از کندو: «اشار العسل^۱» (راغب اصفهانی، ۱۴۲۹، ص ۴۷۰ و سیاح، ۱۳۸۴، ص ۱۰۰۳) مشورت گویند، البته در نظرخواهی از دیگران، نیز همین واژه استعمال می‌شود. (جوهری، بی تا، ج ۲، ص ۴۳۷). به طور کلی پند و اندرز و نصیحت از معانی پرکاربرد واژه مشورت است.

از نظر اندیشمندان علوم اسلامی، مشورت در اصطلاح: «استخراج رای از مستشار است با مراجعه ی بعضی به بعضی و شوری کاری است که در آن مشورت می کنند و در آیه کریمه «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» (آل عمران، ۱۵۹) شوری در نحوه ی اجراء امور دینی است نه در اصول و احکام که از جانب خدا تعیین شده است (قرشی، ۱۳۶۱، ج ۳-۴، ص ۸۹).

تربیت: از ریشه «ربو» به معنای فزونی و نمو است. (راغب، ۱۴۱۲هـ.ق، ص ۳۴۰). برخی گفته اند: اصل آن از مضاعف «رب» و به معنای ایجاد شیء به صورت تدریجی تا حد رسیدن به کمال است. بر این اساس، تربیت، پرورش دادن و به فعلیت رساندن استعدادهای درونی و بالقوه است و کاربرد آن در اموری چون فرزند و زراعت است که قابلیت رشد و نمو داشته باشد. (هاشمی رفسنجانی؛ ۱۳۸۳-۱۳۸۵هـ.ش، ج ۷، ص ۴۴۸). حسن امامی در کتاب حقوق مدنی تربیت را چنین تعریف می کند:

تربیت طفل عبارت است از آموختن طفل به آداب اجتماعی و اخلاق متناسب با محیط خانوادگی او و همچنین کوشش در فرا گرفتن طفل علم یا صنعت یا حرفه متناسب با زمان و وضعیت اجتماعی خانوادگی که بعداً بتواند به وسیله به دست آوردن عایدات کافی زندگانی خود را به رفاه بگذراند. این است که ماده «۱۱۷۸» ق. م می گوید: «ابوین مکلف هستند که در حدود توانائی خود به تربیت اطفال خویش برحسب مقتضی اقدام کنند و نباید آن ها را مهمل بگذارند» (امامی، بی تا، ج ۵، ص ۱۹۰).

البته این تعریف به بیان نمونه هایی از روش های تربیت پرداخته است و تعریفی حقیقی از ماهیت تربیت ارائه نکرده است. در مجموع می توان گفت منظور از تربیت، به فعلیت رساندن استعدادهای بالقوه ای است که در جهت اهداف غایی از آفرینش انسان در وجود او نهادینه شده است.

اتِّمَار: از ریشه «ا م ر» است که خود واژه امر دو معنی دارد یکی کار و چیز، جمع آن امور است مثل «وَ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» (بقره، ۱۱۷) چون چیزی را اراده کند، بدان گوید: باش پس میشود، و مانند «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» (آل عمران، ۱۵۹) در کار با آنها مشورت کن «وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أذَاعُوا بِهِ» (نساء، ۸۳) چون چیزی از ایمنی و ترس بیاید آنرا منتشر میکنند. و مثل «إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ» (بقره: ۲۱۰) وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ (حج، ۴۱) کارها بخدا بر میگردد، عاقبت کارها با خدا و برای خداست. دیگری: دستور و فرمان،

قاموس گوید: الامر ضد النهی همچون «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ» (اعراف، ۲۹) (قرشی، بی- تا، ج ۱، ص ۱۰۹-۱۱۰)

نا گفته نماند: امر بمعنای اول اسم مصدر، و بمعنای دوم مصدر و اسم مصدر است، در تفسیر المیزان (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۸، ص ۱۵۴) احتمال داده است که: معنای مصدری اصل، و اسم مصدر، معنای ثانوی و به عنایت باشد.

بنابراین بطور خلاصه میتوان گفت: امر یا قولی است و یا فعلی، قولی بمعنی دستور و فعلی بمعنی کار و چیز است. در آیاتی نظیر «وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ» (هود: ۹۷) و غیر آن ظاهراً هر دو امر، مراد است. اَمْرَةٌ، مبالغه است «إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ» (یوسف: ۵۳) یعنی نفس ببدی، بسیار امر کننده است. ایتِمَارٌ، یعنی قبول امر و مشورت «إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لَيَقْتُلُوكَ» «قصص: ۲۰» یعنی اشراف قوم در باره‌ی تو مشورت میکنند که تو را بکشند «وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ» (طلاق: ۶) ما بین خودتان بشایستگی مشورت کنید.

واژه ائتمار، به معنی قبول امر و مشورت (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۸۹) هم‌رأی شدن (در حالت متعدی به باء)، رایزنیست و در نهایت به معنی اطاعت کردن (النهایه فی غریب الحدیث والاثار نویسنده: ابن الأثیر، مجدالدین جلد: ۱ صفحه: ۶۶) و برخی همچون ازهری و زبیدی معنای دیگری نیز اراده کرده و آن عزم و همت کردن است. (زبیدی، بی تا، ج ۶، ص ۳۵ و ازهری، بی تا، ج ۱۵، ص ۲۱۱ و ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۲۹).

معروف: اسمی است که برای هر فعلی که عقل یا شرع آن را حسن بداند، اطلاق میشود و مقابل معروف، منکر است. و عرف ضدّ واژه نُکِر است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۶۱ و جوهری، ۱۴۰۷ق، ج ۴ ص ۱۴۰۱)

در آیه ائتمار، معروف یعنی مادر نسبت به فرزندش از دیگران، مهربانترین است و والدین در مورد امور کودک به شایستگی با یکدیگر مشورت میکنند. معروف هر آنچیزی است که نفس آن را خیر بداند و با آن اطمینان یابد. و بنابر قولی معروف به معنای متابعه و پشت سر هم بودن است. (ابن منظور، همان، ج ۹، ص ۲۳۹)

بررسی آیه ائتمار^۱ در تفاسیر

آیه در مقام بیان حکم طلاق و اجرت شیردادن فرزند به همسر است و از آن استفاده می‌شود که بر زوجین واجب است در مورد فرزند مشاوره شایسته و نیکو داشته باشند و از آنجا که امر به مشاوره، مطلق است، اختصاص به مورد، یعنی مساله شیردادن طفل ندارد. بنابراین تربیت اطفال به مفهومی که در این بحث مقصود است را نیز شامل می‌گردد و بر پدر و مادر واجب است در این باره با یکدیگر مشورت نمایند. این معنی از کلمات مفسرین در ذیل آیه به دست می‌آید. (طوسی، بی تا، ج ۱۰، ص ۳۷)

برخی از مفسرین قول خداوند در (واتمروا بینکم بمعروف) را خطاب به زوج و زوجه دانسته و قبول امر بین زوجین را امری معروف، پسندیده (طوسی، همان) و زیبا بیان کرده که این زیبایی را در شیر دادن کودک که امری مرتبط به هر دو والدین است (السند، ۱۴۳۲ق، ج ۲، ص ۳۹۱)، توسط مادر بدون دریافت اجرت و بدون معاسرت (آلوسی، ج ۱۴، ص ۳۳۵) و از سوی پدر، دادن اجرت بدون امساک و یا دادن نفقه (فخررازی، ۱۴۲۰ق، ج ۳۰، ص ۵۶۴ و ابن عربی، بی تا، ج ۴، ص ۱۸۴۱) به مادر در قبال شیر دادن کودک، تفسیر نموده است. به عبارتی مصالحه و مسامحه بین والدین برقرار بودن (طیب، ۱۳۷۸، ج ۱۳، ص ۵۸) که نتیجه آن ضرر نرساندن از سوی والدین به کودکان (جمع من المحققین فی اللجنه الفقهيه، ۱۴۲۸ق، ص ۳۰۸-۳۰۹) و بهره مندی کودک از شفقت و مهر مادری است. (قرطبی، ۱۴۰۵ق، ج ۱۸، ص ۱۶۹ و طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص ۴۶۴ و طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۹، ص ۳۱۷)

از سوی دیگر، گاهی نوزادان و کودکان مال المصلحه اختلافات دو همسر بعد از جدایی واقع می‌شوند لذا دستور قاطع در این زمینه صادر کرده، می‌فرماید: "در باره سرنوشت فرزندان با مشاوره یکدیگر و به طور شایسته تصمیم بگیرید" مبدا اختلافات دو همسر ضربه بر منافع کودکان وارد سازد از نظر جسمی و ظاهری گرفتار خسران شوند، و یا از نظر عاطفی از محبت و شفقت لازم محروم بمانند، پدر و مادر موظفند خدا را در نظر گیرند، و منافع نوزاد بی دفاع را فدای اختلافات و اغراض خویش نکنند. بنابراین جمله "واتمروا" از ماده "ایتمار" گاه به معنی "پذیرا شدن دستور" و گاه به معنی "مشاوره" می‌آید، و در اینجا معنی دوم مناسبتر

^۱ اسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجُوْكُمْ وَلَا تَضَارُوهُنَّ لِئَضْيَعُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمَلٌ فَانْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآوُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَزْتُمْ فَسْتَرْضِعْ لَهُ الْآخَرَىٰ (طلاق، ۶)

است و تعبیر "بمعروف" تعبیر جامعی است که هر گونه مشاوره‌ای را که خیر و صلاح در آن باشد شامل می‌گردد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۴، ص ۲۴۸)

با توجه به مفهوم شناسی واژگان کلیدی در این آیه شریفه، واژه اول ائتمار است که چهار احتمال وجود دارد، احتمال اول، ائتمار به معنای قبول امر باشد، دوم، به معنای خود امر و تبادل امر باشد و سوم به معنای تشاور و مشاوره و احتمال چهارم هم به معنای عزم و همت است. گفتیم احتمال سوم اقوی و اظهر است زیرا در کتب لغت هم ائتمار بیشتر به این معنا تعبیر شده است، و در قرآن هم به معنای تشاور بکار رفته است، بنابراین هم غالب کلمات اهل لغت و هم غالب کلمات مفسرین، ائتمار را به معنای مشاوره و تشاور گرفته‌اند و علاوه بر این‌ها در خود قرآن هم ائتمار به معنای تشاور به کار رفته است. این سه قرینه‌ای مؤید این است که احتمال سوم درست است. (اعرافی، www.baharsound.ir، www.wikifeqh.ir، lib.eshia.ir)

بعد از طرح و بیان مقدماتی پیرامون آیه ائتمار، اینک محور اصلی مقاله، یعنی آثار مشورت والدین در سه محور نحوه تعامل و رفتار والدین با یکدیگر، تاثیر آن بر کودک و بر محیط خانواده قابل بررسی و تأمل است. و در نهایت به مصادیقی از امور تربیتی کودک در سایه سار مشورت والدین پرداخته می‌شود.

بررسی آثار مشورت والدین

الف: آثار مشورت والدین بر نحوه تعامل و رفتار ایشان با یکدیگر

۱- گفتگوی سازنده

اسلام بیش از هر دینی به گفتگو به عنوان عامل اصلی در آگاه سازی، ایجاد الفت و استحکام خانواده، پافشاری کرده است. می‌توان گفت اسلام «آئین گفتگو» و قرآن، «کتاب گفتگوست»؛ گفتگوی خداوند با پیامبر(ص)، فرشتگان، مؤمنان و کافران مهارت گفتگو از مهمترین مهارت‌های ارتباطی است که علقه و صمیمیت را بین زوجین ایجاد و تداوم می‌بخشد. مهارت ارتباطی یعنی توانایی برقراری ارتباط به طور موثر و کارآمد با دیگران که ایجاد روابط سالم مبتنی بر سازگاری و تفاهم بین اعضای خانواده به ویژه زوجین است. مهارت گفتگو از مهمترین مهارت‌های ارتباطی کلامی زوجین است که نقش بسزایی در آگاه سازی، ایجاد الفت، استحکام خانواده و مناسب برای برقراری ارتباط بین اعضای خانواده است.

راه کارهای برای تقویت و افزایش مهارت گفتگوی سالم وجود دارد که برخی به جنبه ی ایمانی و معنوی طرفین برمی گردد. از جمله راههایی که سبب افزایش مهارت تکلم و سخن گفتن زوجین مربوط می گردد، مشورت ایشان با همدیگر است. در مشورت باید نکاتی را رعایت نمود که مهترین آن ایمان به خدای متعال است که به دنبالش، صفت سپاسگزاری، عفو و گذشت، مدارای بین زن و شوهر را به همراه خواهد داشت. (رک: کمیجانی، ۱۳۹۸، ص ۱۴۴)

توجه به آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام نشان می دهد که اسلام به موضوع گفتگو به عنوان مهارت و ابزاری مناسب برای برقراری ارتباط بین اعضای خانواده به ویژه زن و شوهر، توجه ویژه ای دارد.

۲- آگاهی و احترام به آراء یکدیگر

والدین با مشورت کردن، در واقع احترام به آراء یکدیگر گذاشته و می توانند پیوند عاطفی و مقدس ازدواج را تحکیم و تداوم بخشند. پایبندی به تکریم شخصیت زوجین و انجام وظایف در قبال یکدیگر در محیط گرم و با صفای خانواده، می تواند زوجین را با تمام تفاوت های اخلاقی و رفتاری شان به طور مسالمت آمیز در کنار یکدیگر حفظ کند. از طرفی هر انسانی به دلیل کرامت نفس، به شخصیت خویش علاقه مند است (اسراء، ۷۰) و می خواهد دیگران نیز به شخصیت او احترام بگذارند که مراعات آن می تواند در جلب محبت مؤثر باشد.

امام صادق علیه السلام زن سعادتمند را اینگونه معرفی می نمایند: «... سَعِيدَةٌ سَعِيدَةٌ امْرَأَةٌ تُكْرِمُ زَوْجَهَا وَلَا تُؤْذِيهِ وَتُطِيعُهُ فِي جَمِيعِ اَحْوَالِهِ...» (حر عاملی، بی تا، ج ۱۶، ص ۲۸۰)؛ زن سعادتمند آن زنی است که شوهر خود را اکرام و احترام کرده، اذیتش نکند و او را در همه حال اطاعت نماید. و احترام نسبت به زن نیز لازم و ضروری است، چه زمانی که او دختری در خانه پدر است و چه زمانی که همسری در کنار شوهر و یا مادری مهربان برای فرزندان باشد. امام صادق علیه السلام زن را لعبتی می داند قابل احترام و می فرماید: «مَنْ اتَّخَذَ امْرَأَةً فَلْيُكْرِمْهَا فَإِنَّهَا امْرَأَةٌ أَحَدَكُمْ لِعَبْتِهِ فَمَنْ اتَّخَذَهَا فَلَا يُضَيِّعُهَا...» (حرعاملی، همان، ص ۲۸۰)؛ هر کس زنی بگیرد، باید احترامش کند. زن شما لعبت و دلبر است، هر کسی لعبتی به دست آورد، نباید آن را ضایع سازد. بنابراین احترام در کلام، باعث ایجاد الفت و علاقه به ادامه سخن گفتن بین طرفین گفتگو (زوجین) شده و ارتباط کلامی و عاطفی را صادقانه، صمیمی و پایدار خواهد کرد.

و میتوان یکی از دلایل مامور شدن پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) برای مشورت با مردم، احترام به شخصیت مسلمانان و شرکت دادن آن ها در مسایل اجتماعی دانست. (آل عمران، ۱۵۹)

این ادب و احترام و صبر و حلم را می توان در گفتگوهای شعیب با قوم خود (سوره هود، ۸۸)، نوح با مردم زمان خود و دیگر پیامبران الهی مشاهده کرد. دایره این احترام و دوستی در گفتگوهای معصومان با مخالفان فکری تا بدانجاست که این بزرگواران، در گفتگو با کافران و مشرکان، از تعبیراتی چون «یا ابا اهل مصر»، «یا ابا العرب»، «یا اخوة الیهود»

۳- همراهی به جهت پیشبرد اهداف مشترک از جمله تربیت کودک

زن و شوهر باید دقت داشته باشند که هیچ دو انسانی وجود ندارند که با هم اختلاف نظر و عقیده نداشته باشند. همین مساله ممکن است در آرام کردن آنها نقش بسزایی داشته باشد. وقتی دو نفر با هم اختلاف نظر پیدا می کنند تا حدی که در زندگی هم دخیل هستند به بحث می پردازند.

والدین با مشورت و مشاوره به روشی پسندیده، در جهت امور تربیتی کودک، اختلاف سلائق را کنار گذاشته و تنها به مصلحت کودک می اندیشند و برای تحقق و برآورده نمودن خواسته ها و نیازهای کودک به نقاط مشترک می رسند. چه بسا در صورت وجود اختلافات در آراء ما بین خود، به سبب پیشبرد اهداف مشترک، با گذشت و سعه صدر رفتار می نمایند.

الاستِشَارَةُ عَيْنُ الْهَدَايَةِ وَقَدْ خَاطَرَ مَنْ اسْتَعْنَى بِرَأْيِهِ (نهج البلاغه، حکمت ۲۱۱) مشورت کردن عین هدایت است و کسی که به رای خود اکتفا کند، به خطر افتاده است.

۴- دوری از سرزنش و بازخواست همدیگر

اگر والدین در امور کودک به تنهایی تصمیم گیری کنند و آن تصمیم و عمل، به نتیجه ای نامطلوب منجر شود و یا بازخورد معکوسی داشته باشد، در اینصورت چون تصمیم گیرنده یکی از والدین بوده، لذا موجب عصبانیت و دلخوری طرف مقابل میشود و همین امر اولاً: سبب بروز دعوا و اختلاف بین زن و شوهر میشود. ثانیاً: موجب ضرر و خسارت به کودک میشود.

لذا برای دوری از سرزنش زن و شوهر بایستی قبل از تصمیم گیری، با هم مشورت نمایند تا به آگاهی و توافق نظر برسند و اگر اختلاف نظری هم داشته باشند میتوانند با طرح گفتگو، به میزان زیادی کاهش دهند.

۵- ایجاد محبت و جلب رضایت یکدیگر

از مهمترین راهها برای ایجاد مودت و رحمت بین زوجین، صحبت کردن و نظر خواهی از یکدیگر است. با ایتمار و مشاوره، علاوه بر احترام به نظرات، موجب جلب محبت و رضایت زن و شوهر شده زیرا در مشورت بنا بر توافق نظر و رسیدن به تصمیم مشترک است اما اگر به توافق نرسند نباید تحمیل عقیده و نظر شود همانطور که خداوند میفرماید (و ان تعاسرتم فسترضع له اُخری) البته این عدم توافق شاید به دلیل آنکه زوجین از یکدیگر جدا شده باشند رخ دهد زیرا علقه زوجیت به نوعی گسسته شده است و احتمال دارد میزان محبت و گذشت طرفین کمتر شده باشد. اما در غیر مورد یاد شده، موده و رحمت بین ایشان و مصلحت کودک بر نحوه ی تصمیم گیری بسیار موثر است.

۶- افزایش مهارت شنودگی

در قرآن کسانی که به گفتار و سخنان دیگران گوش فرا می دهند و از بهترین کلام پیروی می کنند، هدایت شدگان و خردمندان معرفی شده اند: «الَّذِينَ يَسْتَمْعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَ أُولَئِكَ هُم أُولُوا الْأَلْبَابِ». (سوره زمر، ۱۸) روشن است که شنیدن سخنان دیگران و گزینش بهترین آنها، در صورتی امکان پذیر است که زمینه طرح نظرها و اندیشه های گوناگون وجود داشته باشد و این امر، خود مستلزم برقراری ارتباط و گفتگو با دیگران است. (برای مطالعه بیشتر رک: ادریسی، ۱۳۹۹، ص ۱۳۰)

آثار مشورت والدین بر کودک

۱- آموزش هنجارهای رفتاری در تعامل با دیگران

در قرآن کریم، پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) مأمور به مشورت شده است (آل عمران، ۱۵۹) در حالی که هرگز نیازمند استفاده از آراء و افکار دیگران نیست و بنابراین نیازی به مشاوره و رجوع به شورا ندارد، با این همه، پیامبر (صلی الله علیه و آله) با دیگران به مشورت می پرداخت و با این کار به مردم می آموخت که از فوائد و منافع مشاوره غافل نشوند؛ مشاوره ی آن حضرت سبب می شد که شیوه و سنت نیکویی، پایه گذاری شده، رواج یابد.

در اجتماع کوچکتر یعنی خانواده، زمانیکه والدین مأمور به مشورت با یکدیگر می شوند (طلاق، ۶) در واقع، درصدد تعلیم رفتاری اجتماعی به کودک خود هستند. زیرا بهترین شیوه ی آموزش به کودکان، آموزش عملی است.

۲- رعایت مصلحت کودک

در صورت ائتمار والدین نسبت به امور کودک، از آنجا که هر دو صلاح فرزند خویش را میخواهند لذا تصمیمی که در نهایت گرفته میشود غالباً مصلحت کودک در نظر گرفته میشود تا مبادا از جهت رشد جسمی و فکری به کودکشان آسیب وارد شود. و یا از ایجاد زمینه ای که منجر به بروز مشکلات در مرحله بعد از کودکی، شود، ممانعت می‌ورزند.

آثار مشورت والدین بر محیط خانواده

۱- فراهم نمودن جوّ آرام در محیط خانواده

اگر پدر و مادر دو سبک و روش متفاوت تربیتی داشته باشند و بدون اطلاع از نظر یکدیگر هر کدام به روشی متفاوت با کودک رفتار نمایند لذا کودک دچار سردرگمی میشود و اعتماد کودک به هر دو ی پدر و مادر کم و یا سلب میشود. و از طرف دیگر با وجود دعوا و کشمکش، کودک در این اجتماع کوچک که خانواده است، دچار تشویش شده و در نتیجه در اجتماع بزرگتر که جامعه است به کسی اعتماد نداشته و با تلقین منفی که از نوع رابطه پدر و مادر برداست کرده؛ نگاه او به آینده و اطرافیانش متزلزل میشود، در صورتیکه اگر والدین با مشورت و همفکری یکدیگر، به صورت هماهنگ رفتار نمایند، علاوه بر محیطی آرام، کودک نیز در محیط امن خانواده رشد و پرورش می‌یابد.

۲- بهبود شرایط در جهت رشد جسمی و فکری کودک

از نتایج آرام بودن محیط خانواده، بهبود شرایط و آرامش روانی حاکم بر خانواده است که سبب رشد جسمی و فکری کودک میشود. زیرا کودک با فراغ بال و ذهنی دور از تشویش تنها متمرکز بر امور خود شده و شرایط مساعد بر بهبود رشد کودک تأثیر بسزایی میگذارد.

مصادیقی از امور تربیتی کودک در سایه سار مشورت والدین

۱- تصمیم به بارداری

اگر زوجین پیش از بارداری، با یکدیگر به توافق برسند، در برابر شرایط بعدی و در قبال مسئولیتی که در بر عهده ایشان به عنوان پدر و مادر بودن، قرار میگیرد، با آمادگی لازم و آغوش باز به تربیت کودک خود میپردازند و از جدال، بحث و مشاجره نسبت به بچه دار شدن در محیط خانه، به میزان چشمگیری کاسته و یا منتفی میشود.

لازم به ذکر است که جنین، از همان انعقاد نطفه و در زمان بارداری و بعد از تولد، همواره از محیط پیرامون خود و صداهایی که میشوند، تأثیر میگیرد.

۲- نامگذاری کودک

بی شک نام نیکو، تأثیر روانی خاصی بر روان و روحیه کودک دارد که تا بزرگسالی نیز به همراه او است و کودک به واسطه اسمش، احساس مطلوبی - در صورت اسم پسندیده - در خانواده و جامعه نیز خواهد داشت. در فقه الرضا، علیه السلام آمده که: «سَمَّهَ بِأَحْسَنِ الْأَسْمَاءِ وَ كَنَّهَ بِأَحْسَنِ الْكُنَى» (محدث نوری، بی تا، ج ۱۵، ص ۱۲۷) از حقوق فرزند که بر عهده والدین است نهادن نام نیک بر او است.

۳- رضاع

تغذیه نوزاد با شیر مادر، به منظور رفع نیازهای جسمانی نوزاد، مناسبترین غذا، قابل هضمترین غذا، پاکترین، سالمترین، ارزاترین، مفیدترین و کاملترین غذا و بهترین روش تغذیه نوزاد و رفع نیاز جسمانی او، تغذیه با شیر مادر است. تغذیه با شیر مادر، سبب کاهش ابتلا به اسهال و استفراغ، عفونت دستگاههای تنفسی و ادراری، عفونتهای گوش، نشانگان مرگ ناگهانی نوزاد، آلرژی و موجب رشد بهتر و سریعتر نوزاد میشود. اثرات بلند مدت تغذیه با شیر مادر شامل کاهش بروز بیماریهای مزمن مثل چاقی، دیابت و سرطان در بزرگسالی است. منظور حفظ سلامت مادر.

با قرار گرفتن نوزاد و کودک شیرخواره در آغوش مادر و ارتباط نزدیک پستان، دستان و بازوان مادر با نوزاد و تماس پوست بدن مادر با پوست نوزاد، گرمای بدن مادر به سادگی به نوزاد منتقل و این امر موجب امنیت روانی او میشود. تغذیه با شیر مادر، همچنین موجب افزایش ضریب هوشی نوزاد میشود و وابستگی عاطفی بین مادر و کودک را افزایش میدهد. تحقیقات نشان داده است کودکانی که از شیر مادر استفاده کردهاند، مشکلات رفتاری و عاطفی کمتری دارند.

شایان ذکر است که شیر دادن نوزاد موجب تماس پوست مادر با نوزاد می شود و بوسیدن و توجه مادر، در آغوش گرفتن نوزاد و شیر دادن او توسط مادر، یک پاسخ درست و مطمئن توسط مادر است که نه تنها نیاز جسمانی او را ارضا میکند، بلکه پاسخی مناسب است به نیاز روانی او. در این راستا، اکثر روانشناسان بر این باور هستند که اگر نیازهای کودک شیرخواره ارضا شود، دلبستگی ایمن در او ایجاد میشود و کودک از رشدی سالم برخوردار

میگردد. در این دوره وجود صداهای ناهنجار، گرما و سرمای بیش از حد، تغییر محیط، تابش نورش دید، اختلال و بینظمی در خواب نوزاد، عدم نظافت به موقع نوزاد، قطع و وصلهای طولانی مادر و غیبتهای طولانی مادر، موجبات ناامنی روانی کودک را فراهم میکند. چنانچه بر اثر تغذیه مناسب، نیازهای جسمانی کودک ارضا شود، به تدریج یاد میگیرد که به محیط پیرامون خود نیز اعتماد کند و در می یابد وقتی که گریه کند، مادرش حاضر میشود و به او شیر میدهد و توجه میکند و او را در آغوش میگیرد. گاهی نوزاد با شنیدن صدای مادر ساکت میشود و منتظر شیر دادن میماند. (به پژوه، ۱۳۹۰، شماره ۳۸۱ و ۳۸۲ و ۳۸۳)

شاید علت تاکید و اهمیت به مسئله رضاع در این است که، در رضاع تمام حواس پنجگانه تحریک می شود هم حس دیداری هم شنیداری، هم چشایی، هم لامسه و همچنین بویایی.

۴- مشورت و راهنمایی یکدیگر در نحوه و میزان محبت ورزی به کودک

محبت، اساس موفقیت خانواده و از موثرترین روش های تربیتی است که در فرهنگ اسلامی به آن توجه خاصی شده است. دستور داده شده که پدر و مادر باید براساس محبت، فرزندان را تربیت کنند. چنان که و قَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَرْحَمُ الرَّجُلَ لَشِدَّةِ حُبِّهِ لَوْلَاكَ». (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۴۸۲) خداوند به فرد، به خاطر شدت مهربانی او به فرزندش رحم میکند.

کودک بیش از هر فرد دیگری تشنه محبت والدین خود است. کودکی که در کانون مهر و محبت والدین خود پرورش یافته است. دارای آرامش روانی، امنیت خاطر، اعتماد به نفس، اعتماد به والدین، الگوگیری در مهرورزی به دیگران و پیشگیری از انحرافات است و بهتر می تواند با مشکلات و حوادث سهمگین دوران بلوغ و تغییرات جسمی و روانی روبه رو شود و با آرامش و اطمینان قدم به عرصه اجتماع گذارد.

ارتباط عاطفی با فرزند موجب می شود که وی با والدین خویش صمیمی باشد، به آنان اعتماد کند و آنان را پناهگاه خویش در بحران های زندگی بداند. خداوند در قرآن کریم، خطاب به پیامبرش می فرماید «به خاطر رحمت خدا بود که تو با آنان ارتباط صمیمی و مهرآمیزی پیدا کردی، اگر خشن بودی، هیچ کس دور تو جمع نمی شد (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (آل عمران، ۱۵۹) اشاره به رحمه از سوی پیامبر با مردم پس به طریق اولی والدین هم با کودک مهربان باشند.

اما نکته ای که حائز اهمیت است آنست که با وجود توصیه های اکید و فراوان بر اظهار محبت و علاقه به کودک، باید والدین در محبت به کودک خود اعتدال را رعایت کنند زیرا با افراط در ابراز محبت، والدین از تأدیب و آموختن آداب لازم و کودک، غفلت میکنند. زیرا کودک بالفطره قادر به درک همه ی خوبیها و بدی ها نیست.

اگر یکی از والدین در این مسیر دچار اشتباه شود، دیگری بایستی با صحبت و مشورت کردن، راه صحیح و درست را مشخص نموده و در تشخیص یکدیگر در نوع تعامل و میزان محبت به کودک، راهنمایی کنند. و راهکارهایی را که به ذهنشان میرسد در اختیار هم قرار دهند تا از این طریق، به تربیت صحیح فرزند خود دست یابند.

۵- تربیت دینی

یکی از مباحث مهم، مخصوصاً در عصر و زمان ما، بحث تربیت دینی کودکان است. مولفه ای که نقش بسزایی در ساختار شخصیتی آنان در آینده دارد، و عامل رشد، تعالی و تکامل آنان به شمار می آید. اولین مدرسه برای تعلیم و تربیت کودک، محیط خانواده است، و بسیاری از زمینه های اخلاقی در آنجا رشد و نمو می کند؛ محیط سالم یا ناسالم خانواده تأثیر بسیار عمیقی در پرورش فضائل اخلاقی، یا رشد رذائل دارد؛ و در واقع سنگ زیربنای اخلاق انسان در آنجا نهاده می شود.

اهمیت این موضوع، زمانی آشکار می شود که توجه داشته باشیم اولاً کودک، بسیار اثر پذیر است، و ثانیاً آثاری که در آن سن و سال در روح او نفوذ می کند، ماندنی و پا برجا است. در نتیجه کودک بسیاری از سجایای اخلاقی را از پدر و مادر و برادران بزرگ و خواهران خویش می گیرد؛ شجاعت، سخاوت، صداقت و امانت، و مانند آنها، اموری هستند که به راحتی کودکان از بزرگتر های خانواده کسب می کنند؛ و رذائلی مانند دروغ و خیانت و بی عفتی و ناپاکی و مانند آن را نیز از آنها کسب می نمایند (مکارم شیرازی، <https://makarem.ir>).

حدیثی از امیرمؤمنان علی علیه السلام که فرمودند: «الْعِلْمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ؛ تعلیم در کودکی همانند نقشی است که روی سنگ کنده می شود» (کراجکی، بی تا، ج ۱، ص ۳۱۹) این روایت نشان می دهد روح و ذهن انسان در کودکی بسیار تأثیرپذیر است؛ چرا که علم در «صَغَر» همچون نقش بر «حَجَر» است و بسیار پررنگ و پردوام خواهد بود. از این رو اگر پدر و

مادر در تعلیم و تربیت فرزند کوتاهی کنند خسارت عظیمی، هم دامان پدر و مادر را می گیرد و هم فرزند را.

۶- تعلیم و تربیت از جمله انتخاب مدرسه

کودک وقتی به سن ۵ تا ۶ ساگی میرسد برای آموزشهای اولیه، به مراکز آموزشی و پرورشی میرود، آنچه در این بین حائز اهمیت است انتخاب محیط آموزشی مناسب و همسو با ایده آلهای و اعتقادات والدین است. پدر و مادر به دلیل جنسیت مختلف، دارای قوه درک متفاوت و معیار سنجش مختلف هستند بنابراین با تحقیق و صحبت کردن و به اشتراک گذاشتن نظرات و معیارهای خویش، در انتخاب مهد کودک و یا سایر مراکز آموزشی میتوانند به توافق رسیده و با رضایت و اطمینان خاطر و رعایت مصلحت کودک، اقدام نمایند.

نتایج تحقیق

امر مشورت با ایجاد گفتگویی سازنده، نقش بسزایی در نحوه تعامل و تصمیم گیری در امور مختلف ایفا می کند. اسلام نیز به مشاوره توجه خاصی دارد و از نقش آن در بین افراد جامعه مخصوصا در اولین محیط آموزشی در اجتماع، یعنی خانواده، غافل نشده است. از آنجا که بستر خانواده بهترین و موثرترین عامل در تربیت کودک، است، در برخی آیات، والدین را امر به مشورت نموده است. از جمله در آیه ششم از سوره طلاق، که با بیان مصداقی از امور کودک، یعنی رضاع، اولین سنگ بنای مشورت بین پدر و مادر را پایه گذاری میکند و از ایشان میخواهد که با ایجاد سازش و گفتگو، نه تنها سبب ایجاد الفت و محبت در بین خودشان، شوند بلکه زمینه رعایت مصلحت کودک را فراهم و رعایت نمایند.

توجه ظریف به دستورات قرآنی، در امور اخلاقی و تربیتی در خانواده، افزون بر تاثیر ایجابی آن بر رابطه ی بین والدین و جلب رضایت و محبت به یکدیگر، موجب فراهم شدن محیطی آرام برای رشد جسمی، فکری و دینی کودک میشود و همچنین ارتباط عاطفی با کودک، موجب می شود که وی با والدین خویش صمیمی باشد، به آنان اعتماد کند و آنان را پناهگاه خویش در بحرانهای زندگی بداند و در تصمیم گیریهای آینده، نحوه رفتار با دوستان، در مدرسه، در انتخاب شغل مناسب و در زندگی آینده اش تأثیر مستقیمی خواهد گذاشت.

منابع

منابع عربی:

١. قرآن کریم
٢. نهج البلاغه
٣. آلوسی، محمود (١٤١٥ق)، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دار الکتب العلمیه.
٤. ابن الأثیر جزری، مبارک بن محمد (١٣٩٩ ق)، النهایه فی غریب الحدیث والاثر، تحقیق: طاهر أحمد الزاوی - محمود محمد الطناحی، بیروت: المکتبه العلمیه.
٥. ابن عربی، محمد بن عبدالله بن ابوبکر، (بی تا)، احکام القرآن، بیروت: دارالجمیل.
٦. ابن فارس ابن زکریا، ابی الحسین احمد، (١٤٢٢ق)، معجم مقاییس اللغه، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
٧. ابن منظور، محمد (١٤١٤). لسان العرب (چاپ سوم). بیروت: دار صادر.
٨. ازهری، محمد بن أحمد (بی تا)، تهذیب اللغه، دار احیاء التراث العربی.
٩. جمع من المحققین فی اللجنه الفقہیہ (١٤٢٨ق)، موسوعه احکام الاطفال و ادلتها، مقارنه تفصیلیه بین مذهب الامامیه و المذاهب الاخری، اشرف محمد جواد الفاضل اللنکرانی، قم: مرکز فقه الاثمه الاطهار علیهم السلام.

۱۰. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷). الصحاح - تاج اللغه و صحاح العربیه (چاپ چهارم). بیروت: دارالعلم للملایین.
۱۱. راغب اصفهانی، حسین (۱۴۱۲). مفردات ألفاظ القرآن، المحقق: صفوان عدنان الداودی (چاپ اول). لبنان - سوریه: دار العلم - الدار الشامیه.
۱۲. زبیدی، مرتضی (بی تا)، تاج العروس من جواهر القاموس، دار الفکر.
۱۳. السند، الشیخ محمد، (۱۴۳۲ق)، بحوث فی القواعد الفقهیه (چاپ دوم)، بیروت: دار المتقین.
۱۴. صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه (چاپ دوم). قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۵. طباطبایی، محمد حسین، (۱۴۱۷ق)، تفسیر المیزان، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه،
۱۶. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۱۷. طوسی، محمد بن حسن، (بی تا)، تبیان، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۱۸. طبیب، عبدالحسین، (۱۳۷۸) اطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات اسلام.
۱۹. عاملی، حرّ، محمد بن حسن (بی تا). وسائل الشیعہ، قم: الإسلامیه.
۲۰. فخر الدین رازی، محمد بن عمر، (۱۴۲۰)، مفاتیح الغیب، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۲۱. قرطبی، محمد بن أحمد بن أبی بکر (۱۴۰۵)، تفسیر قرطبی، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۲۲. قرشی، سید علی اکبر، (۱۳۶۱ و ۱۳۷۱)، قاموس قرآن (چاپ سوم)، تهران: دارالکتب
السلامیه.

۲۳. کراچکی، محمد بن علی (بی تا) قم: دارالذخائر.

۲۴. مغنیه، محمد جواد، (۱۴۲۱ق)، تفسیر الکاشف، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۲۵. نورى، حسین (بی تا). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت
عليهم السلام لإحياء التراث.

منابع فارسی:

۱. امامی، حسن (بی تا). حقوق مدنی، تهران: انتشارات اسلامیه.
۲. سیاح، احمد (۱۳۸۴)، فرهنگ بزرگ جامع نوین (المنجد) (چاپ پنجم) تهران: اسلام.
۳. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۴. هاشمی رفسنجانی، اکبر؛ دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مرکز فرهنگ و معارف
قرآن (۱۳۸۳-۱۳۸۵). فرهنگ قرآن، قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات
اسلامی حوزه علمیه قم).

مقالات:

۱. ادیسی، مریم، (۱۳۹۹)، نقش مهارت گوش دادن در حفظ صمیمیت همسران با تاکید بر
آیات و روایات، پژوهشنامه نوین فقهی حقوقی زنان و خانواده، شماره ۱۱ (۲۵ صفحه
- از ۱۲۹ تا ۱۵۳)
۲. به پژوه، احمد، (۱۳۹۰)، «نقش شیر مادر در رشد نوزاد و کودک»، پیوند، شماره ۱۳۸۱ و
۳۸۲ و ۳۸۳ تیر، مرداد و شهریور

۳. کمیجانی، سارا، (۱۳۹۸)، تأثیر مهارت گفتگو در روابط همسراری در معارف اسلامی، پژوهشنامه نوین فقهی حقوقی زنان و خانواده، شماره ۱۰ (۳۵ صفحه - از ۱۴۳ تا ۱۷۷)

منابع دیجیتال:

۱. اعرافی، علیرضا، درس خارج فقه تربیتی، ۱۰/۱۱/۸۶
۲. <https://www.eshia.ir/feqh/archive/text/arafi/tarbiat/94/941107>
۳. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی، تاریخ انتشار: ۲۹/۰۸/۱۳۹۸
۴. <https://makarem.ir/main.aspx?lid=0&typeinfo=4&mid=41902>
0#_ftn1